

**JADIDCHILIK HARAKATINING ULUG‘ NAMOYANDASI
MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING HAYOT YO‘LI VA UNING MILLAT
TARAQQIYOTI YO‘LIDAGI XIZMATLARI**

Ermatova Zulfiya, O‘zbekiston

xalqaro islom akademiyasi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiyning o‘zbek jadidchilik harakatidagi o‘rni, uning ma‘rifatparvarlik faoliyati va milliy uyg‘onishdagi xizmatlari yoritiladi. Behbudiyning yangi usul maktablarini tashkil etishdagi sa‘y-harakatlari, matbuot va dramaturgiya orqali xalq ongini uyg‘otishdagi hissasini tahlil qilinadi, shuningdek, Behbudiyning ko‘p tilli ta‘limga bergan e‘tibori va uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ko‘rsatiladi. Maqola Behbudiyning milliy o‘zlik, ma‘rifat va taraqqiyot yo‘lidagi fidokorona xizmatlari bugungi avlod uchun ham o‘rnak bo‘lib qolayotganini ta‘kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudi, jadidchilik harakati, ma‘rifatparvarlik, yangi usul maktablari, “Oyna” jurnali, milliy uyg‘onish, ta‘lim islohoti, dramaturgiya, ko‘p tilli ta‘lim, milliy o‘zlik.

Mahmudxo‘ja Behbudi – o‘zbek jadidchilik harakatining asoschilaridan biri bo‘lib, yozuvchi, jurnalist va noshir sifatida faoliyat yuritgan. U o‘z hayoti davomida xalqimizning kelajagi uchun tinmay kurashdi, Markaziy Osiyo xalqlari orasida ilm-ma‘rifat va yangi fikrlarning yoyilishida hal qiluvchi rol o‘ynadi. Uning asarlari va faoliyati millatimiz tarixida chuqur iz qoldirdi. Behbudi nafaqat ma‘rifatparvar, balki milliy uyg‘onishning ramziga aylangan shaxsdir.

Mahmudxo‘ja Behbudi 1875-yilda tarixiy va madaniy markazlardan biri bo‘lgan Samarqand shahrida tug‘ilgan. Uning otasi qozilik lavozimida ishlagan bo‘lib, o‘g‘lining diniy va dunyoviy bilim olishini qo‘llab-quvvatlagan. Behbudi dastlab eski maktab va madrasalarda ta‘lim oldi, lekin u o‘sha davr ta‘limining zamondan orqada qolganini erta his etdi. Bu esa unda yangi bilimlarni izlash istagini uyg‘otdi. Safarlari davomida u Rossiya, Turkiya va Misr kabi davlatlarda ilg‘or ta‘lim tizimlari bilan tanishdi. Bu sayohatlar Behbudiyning dunyoqarashini kengaytirib, uning qalbida xalqini jaholat botqog‘idan olib chiqish istagini kuchaytirdi. Ayniqsa, Turkiya,

Tatariston va Boshqirdistondagi usuli jadid maktablari unga katta ilhom berdi. Behbudiy xalqni o‘zgarish sari boshlash uchun, avvalo, ta’lim tizimini isloh qilish kerakligini tushundi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida paydo bo‘lgan jadidchilik harakati xalqni ilm-ma’rifat bilan uyg‘otish maqsadini ko‘zlagan edi. Bu harakatning asosiy vakillaridan biri bo‘lgan Mahmudxo‘ja Behbudiy butun umrini xalq taraqqiyotiga bag‘ishladi. U jadidchilik g‘oyalarini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham hayotga tatbiq qildi. Behbudiy eski maktablarning eskirgan, faqatgina yodlashga asoslangan ta’lim usulini tanqid qilib, yangi ta’lim tizimiga asoslangan (usuli jadid) maktablarni ochish tarafdori bo‘ldi. U ochgan yangi usul maktablarida matematika, geografiya, tarix, tibbiyot va boshqa dunyoviy fanlar ham o‘qitila boshlandi. Bu o‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirdi va ularni zamonaviy jamiyatga tayyorladi. Bu islohotni o‘tkazishdan maqsad juda katta bo‘lib, oddiygina maktab ochish orqali xalqning ongini o‘zgartirish mumkinligini jadidlar tushungan edi. Behbudiy uchun maktab – millatning kelajagini shakllantiradigan maskan bo‘lib, u xalqimizni savodsizlik va jaholatdan xalos qilishning yagona yo‘li – ta’lim berish ekanini chuqur anglardi.

Bundan tashqari, Mahmudxo‘ja Behbudiy matbuotning xalq ongini uyg‘otishdagi kuchini yaxshi tushungan va bu sohada ham katta ishlarni amalga oshirgan. U 1913-yilda “Oyna” jurnalini nashr eta boshladi. Bu jurnal qisqa muddat ichida Turkiston jadidlarining asosiy minbariga aylandi, unda millatning dardi, jamiyatdagi muammolar, ayollar ta’limi, iqtisodiy islohotlar va siyosiy masalalar haqida maqolalar chop etildi. “Oyna” faqat jurnalgina emas, balki xalq uchun haqiqiy oyna bo‘lib, haqiqatlarni ko‘rsatuvchi vosita kabi edi. Shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, bu jurnal Turkiston o‘lkasidan boshqa hududlarda ham mashhur bo‘lgan. Behbudiyning shogirdi bo‘lgan boshqa bir ma’rifatparvar Hoji Muin shunday deydi: “Oyina” xalqni uyg‘otish uchun yaxshig‘ina xidmat etdi... “Oyina” Turkistondan boshqa Totoriston, Kofkoz, Afg‘oniston, Eron, Turkiya va Misrgacha tarqalar va har yerda suyib o‘qilur edi”. Behbudiy matbuot orqali xalqni milliy o‘zlikka, tafakkurga va taraqqiyotga undadi. U gazeta sahifalarida xalqning kelajagi faqat ta’lim bilan bog‘liq ekanini ochiq yozdi, bu xabarni butun xalqqa yetkazishga harakat qildi. Behbudiy, jumladan, ayollarni savodli qilish millatning ravnaqi uchun zarur ekanini ko‘p bor ta’kidlagan. Shuningdek, u millatparvarlik, birdamlik va ta’limning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini doimo ilgari surdi.

Behbudiy o‘zbek dramaturgiyasi rivojiga ham ulkan hissa qo‘shdi. Uning eng mashhur asari – “Padarkush” dramasi bo‘lib, ushbu asar o‘sha davrdagi ijtimoiy muammolar, bilimsizlik, diniy mutaassiblik va jaholatning fojiali oqibatlarini ochib beradi. Bu asar orqali Behbudiy xalqni jaholatning ayanchli oqibatlari haqida o‘ylashga undadi. Ma’rifatparvar ijodkor ushbu asarda tuban jaholat tufayli ota va o‘g‘il o‘rtasida sodir bo‘lgan fojiali hodisa orqali millatga chuqur ma’rifat suv va havodek zarur ekanligini ko‘rsatib berdi. Ushbu sahna asari namoyish etilganida barcha tomoshabinlar orasida juda mashhur bo‘lib ketdi, bu asar xalqni tafakkur qilishga undadi. Shuni aytib o‘tish kerakki, “Padarkush” faqatgina badiiy asar emas, balki o‘sha davrning ijtimoiy, iqtisodiy, balki siyosiy muhitini ochiq-oydin tasvirlab beruvchi, bu borada xalqni uyg‘otuvchi, uni ma’rifatga chorlovchi xabar edi.

Shuningdek, Behbudiy o‘zining turli mavzulardagi maqolalari orqali jamiyat hayotidagi eng dolzarb masalalarni qalam ostiga olgan. Xususan, u o‘z maqolalaridan birida “Biz turkistoniylarg‘a turkiy, forsiy, arabiy va rusiy bilmoq lozimdur” deb yozadi. Behbudiyning fikricha, turkiy til xalqning kundalik muloqot tili bo‘lsa, forsiy til madrasalar va adabiyot tili, arabiy til diniy bilimlar uchun, rus tili esa zamonaviy fan va texnologiyalarni o‘rganish uchun muhimdir. Bu fikr millatning har tomonlama rivojlanishi uchun ko‘p tillarni bilish naqadar muhim ekanligini ko‘rsatadi. Behbudiyning bu qarashlari bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolgan bo‘lib, globallashtirilgan dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun ko‘p tillarni bilishimiz zarurligini ta’kidlaydi.

Buyuk ma’rifatparvar jadid bobomiz Mahmudxo‘ja Behbudiy ona Vatanga, o‘z xalqiga xizmat qilish yo‘lida hech narsadan qaytmadi. Uning millatning tafakkurini, milliy ongini uyg‘otish yo‘lidagi harakatlari sho‘ro hokimiyatini tashvishga soldi. Mustamlakachilar buyuk bobomizga har tomonlama zarar yetkazib, uning yo‘liga to‘sqinlik qilmoqchi bo‘ldilar. Nihoyat, 1919-yilda Qo‘qon shahrida ma’rifatparvar bobomiz qizil armiyachilar tomonidan qatl etildi. Bu qotillik millat uchun og‘ir yo‘qotish bo‘ldi, o‘z xalqi uchun, uni ilmga, ziyoga olib chiqish uchun hamma narsaga tayyor bo‘lgan buyuk inson bu olamdan ketdi. Ilm-ma’rifat dushmanlari zohiran o‘z maqsadlariga yetdilar, biroq Behbudiyning orzusi – millatni savodli, ma’rifatli va mustaqil qilish istagi – o‘chmadi. Uning fidoyiligi va g‘oyalari o‘zidan keyingi avlodlarga kuch va ilhom manbai bo‘lib qoldi.

Bugungi kunda Mahmudxo‘ja Behbudiy bobomiz nomi xalqimiz qalbida barhayotdir. O‘zbekistonning ko‘plab maktablari, ko‘chalari va madaniyat markazlari uning nomini olgan. Uning asarlari maktab va universitetlarda o‘rganiladi, bobomiz nomida tashkil etilgan maxsus nomli stipendiya g‘oliblari har yili taqdirlanadi. Shuningdek, har yili Behbudiyning tavallud kuni munosabati bilan turli ilmiy anjumanlar o‘tkazilib, uning boy merosi keng targ‘ib qilinadi. Buyuk ziyoli, millatparvar bobomiz yaratgan ma‘rifatparvarlik ruhi bugun ham yosh avlod qalbida yashamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudxo‘ja Behbudiy. “Oyna” gazetasidagi maqolalar to‘plami. – Samarqand, 1913.
2. Abdurauf Fitrat. Munozara. – Istanbul, 1911.
3. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2005.
4. Yoshlar ishlari agentligi. – Mahmudxo‘ja Behbudiy. – Yoshlar nashriyot uyi, 2022.
5. Hoji Muin. Samarqand matbuotining tarixi. “Zarafshon” gazetasi, 1923.

**Research Science and
Innovation House**

